

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В
СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студентка ІІ курсу 11-291 М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Спеціальна освіта
Литвинчук Єлизавета Олександрівна

Керівник: к.п.н., доцент Товстоган В.С.

Рецензент: к.п.н., доцентка Цюпак І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Історичні уявлення як важлива складова структури історичних знань.....	7
1.2. Особливості формування історико-часових уявлень в учнів із порушенням інтелектуального розвитку.....	11
РОЗДІЛ 2. КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕТАП ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ	20
2.1. Критерії оцінювання рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи.....	20
2.2. Методика проведення констатувального дослідження.....	26
2.3. Стан сформованості історико-часових уявлень у школярів із порушенням розумового розвитку.....	29
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ	37
3.1. Формування історико-часових уявлень в учнів з використанням комплексу хронологічних наочно-практичних завдань	37
3.2. Аналіз результативності формувального експерименту.....	43
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
Додаток А. Перелік завдань для перевірки сформованості часових уявлень в учнів спеціальної школи	59

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку корекційної педагогіки визріла потреба розв'язання проблеми підвищення ефективності формування знань, умінь і навичок з історії у розумово відсталих учнів як майбутньої бази успішної соціалізації.

Процес вивчення історії розумово відсталими учнями починається із засвоєння фактів. Для формування уявлень у дітей про факт минулого необхідні асоціативні зв'язки з уявленнями про сучасні події та явища. Розумово відсталі школярі не мають широкого кола правильних і чітких уявлень, тому сформувати у них історичні уявлення дуже складно (Л. В. Петрова).

Проблему формування уявлень у процесі вивчення історії у дітей з вадами інтелектуального розвитку частково досліджували Т. М. Головіна, Л. В. Занков, І. І. Фінкельштейн, Ж. І. Шиф. Радянські вчені-дефектологи у своїх працях відмічали проблему формування уявлень про факти минулого – недоліки у почуттєвому пізнанні розумово відсталих школярів.

Науковцями доведена неадекватність навколишній дійсності в учнів спеціальної школи, їх швидке забування й викривлення, бідність уявлень реальної дійсності (Ю. К. Зубрилін, В. О. Липа, Б. П. Пузанов, В. М. Синьов, М. М. Нудельман, І. М. Соловійов).

Маючи недоліки абстрактного мислення, формування історико-часових уявлень повинно відбуватися на наочно-дієвій основі з використанням засобів, які безпосередньо відтворюють дійсність (М. В. Гамезо, Т. М. Головіна, В. О. Грузинська, В. В. Давидов, І. Г. Єременко, П. Є. Кавтонюк, А. І. Капустін, Т. Й. Пороцька, Л. В. Петрова, Б. П. Пузанов, О. В. Славін, І. С. Якиманська).

Важливе значення у формуванні історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів належить стрічці часу та хронологічному

календарю. Особливості роботи зі стрічкою часу на уроках історії в спеціальній школі висвітлені у працях А. І. Капустіна, П. Є. Кавтонюка, Л. В. Петрової, Б. П. Пузанова.

Важливе значення у підвищенні ефективності формування історико-часових уявлень належить дослідженням М. І. Аппарович, Ю. Ф. Кузнєцова, Д. І. Полторак, у яких обґрунтовується залежність не тільки від змісту навчального матеріалу, але і від умов навчання. Одним із найважливіших факторів удосконалення навчально-виховного процесу на їх думку є кабінетна система.

Проведені раніше окремі наукові дослідження, в основному, були спрямовані на вивчення особливостей засвоєння історичних знань розумово відсталими школярами. Вони свідчать про те, що навчання може стати ефективнішим за умови якісної організації всього навчально-виховного процесу. Проблема формування історико-часових уявлень в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку, на нашу думку, недостатньо висвітлена у дефектологічній літературі, що й зумовило вибір теми нашого магістерського дослідження:

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано в межах наукової теми кафедри спеціальної (корекційної) освіти: Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі (державний реєстраційний номер 0119 U 101727 від 22.11.2019 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні теоретично обґрунтованого та експериментально перевіреного змісту, умов та способів застосування наочно-практичної моделі формування часових уявлень у старшокласників з порушенням інтелектуального розвитку.

Завдання:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з теми дослідження.

2. Визначити критерії оцінювання рівня сформованості історико-часових уявлень та дослідити стан сформованості їх в учнів спеціальної школи.

3. Розробити модель формування історико-часових уявлень в старшокласників та завдання до окремих тем уроків історії.

4. Експериментально перевірити ефективність моделі формування історико-часових уявлень в учнів з порушенням інтелектуального розвитку.

Об'єкт – освітній процес у спеціальній школі

Предмет – формування часових уявлень на уроках історії в спеціальній школі.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічної науково-методичної літератури з проблеми дослідження – для визначення основних наукових понять та розкриття сутності й особливостей формування історико-часових уявлень освітньому процесі спеціальної школи; синтез, абстрагування й конкретизація – для обґрунтування теоретичної моделі формування історико-часових уявлень в учнів; емпіричні: психолого-педагогічний експеримент із констатувальним, формувальним і контрольним етапами для визначення рівнів сформованості історико-часових уявлень у школярів та перевірки ефективності засобів формування в них історико-часових уявлень; кількісний та якісний аналізи отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів: дослідження полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано та представлено засоби формування історико-часових уявлень у школярів спеціальної школи; практичні завдання щодо формування історико-хронологічних уявлень у школярів на уроках історії. Уточнено критерії діагностики стану сформованості історико-часових уявлень у школярів з порушенням розумового розвитку.

Практичне значення одержаних результатів: дослідження полягає у можливості застосування наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень у школярів на всіх типах уроків історії спеціальної школи; розробленні комплексів хронологічних наочно-практичних завдань, використання яких у навчанні історії розумово відсталих учнів позитивно вплине на якість усвідомлення ними навчального матеріалу; розробленні методики проведення наочно-практичних хронологічних завдань на уроках історії в спеціальній школі, яка сприятиме розвитку пізнавальної активності дітей на всіх її етапах та підвищенню ефективності формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів; використанні результатів дослідження при підготовці навчально-методичного посібника зі спеціальної методики викладання історії для вищих педагогічних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації зі спеціальності «Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка».

Апробація результатів дослідження: зміст наукової роботи висвітлено у тезах «Забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості навчання й виховання учнів під час виробничої практики», яка була опублікована у збірнику за результатами Всеукраїнської конференції з проблем вищої освіти і науки «Сучасні тенденції підготовки майбутніх фахівців початкової освіти».

Публікації: Тези «Забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості навчання й виховання учнів під час виробничої практики».

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

1.1. Історичні уявлення як важлива складова структури історичних знань.

Історичні знання в системі формування світогляду учнів відіграють винятково важливу роль. Вони концентрують у собі соціальний досвід людства і необхідні для адекватного розуміння сучасних подій та громадянського виховання. Дидактично і методично вірно побудований, освітній процес забезпечить формування уявлень про історичну реальність, наукову картину розвитку людського суспільства, слугуватиме орієнтовною основою в процесі оволодіння історичними знаннями і пізнанням сучасного суспільства, дозволяють ефективно впливати на формування особистості людини, її відчуттів і свідомості.

До структури історичних знань входять історичні уявлення, історичні поняття, знання про методологію історичного пізнання. Для нашого дослідження важливо більш детально зупинитися саме на історичних уявленнях.

Історичні уявлення – це відображення в свідомості учнів зовнішніх, найбільш виразних особливостей історичних фактів, подій, особистостей і локалізація їх у часі і просторі. Історичні уявлення завжди суб'єктивні. Це пояснюється особливостями сприйняття історичної реальності. Більшість історичних знань ґрунтуються на засвоєнні певних уявлень. Ці уявлення є базовими по відношенню до історичних понять, причинно-наслідкових зв'язків тощо. Отже, в

системі формування історичних знань саме уявлення виконують провідну роль.

Формування у школярів історичних знань відбувається в образній та чуттєво-емоційній формі. Що ж таке образ? Образ - це уявлення про певний історичний факт, чи уявна картина про конкретну історичну подію. Як відомо, історичний факт не можна в сучасних умовах відтворити, тому вчитель має допомогти школярам намалювати відповідну картину, що максимально наближалася б до того історичного факту, що вивчається. Значною мірою допомагають вирішувати цю задачу додаткові відомості з наукової, науково-популярної, художньої літератури, які роблять зміст історичного матеріалу більш яскравим і незабутнім.

К. О. Баханов, О. І. Пометун, Г. О. Фрейман, виділяють три види історичних уявлень:

- а) уявлення про факти минулого (матеріальне, соціально-політичне, історико-культурне життя людей тощо);
- б) уявлення про історичний час, зокрема, про тривалість історичних фактів;
- в) уявлення про історичний простір (прив'язка подій до конкретного місця дії) [1; 3; 43].

На сьогодні стало загальновідомо, що за відсутності в уяві учня історичних уявлень не можна сформувати в нього жодного історичного поняття. Чим більшим буде кількість сформованих образів і картин минулого уяві учня, тим змістовнішою і гнучкішою буде в нього система понять.

Також є істиною в методичній літературі той факт, що історичні уявлення володіють значною пізнавальною силою, тому пізнання історичного минулого шляхом формування відповідних уявлень – дуже важливий шлях пізнання. О.О.Вагін зазначав, що виховне значення зазначених образів минулого полягають у тому, що вони здатні

викликати співпереживання, співчуття, захоплення; виховувати патріотизм, героїзм, прагнення наслідувати героїв, формують соціальні ідеали тощо [4].

На думку Я. І. Грицака, С. А. Єжової, І. М. Лебедева, А. В. Дружкова, процес формування історичних уявлень у школярів викликає об'єктивні труднощі, оскільки історичний образ чи подію далекого минулого ні вчитель, ні учень не завжди можуть знайти адекватні навчальному матеріалу наочність, документи, архівні документи, пам'ятники тощо. Історичний матеріал повідомляється учителем в опосередкованій формі. Це може бути сюжетна чи конфліктна розповідь, опис історичного тла, демонстрація історичних артефактів, архівних фотодокументів, інтерв'ю з очевидцями подій тощо. Отже, важливим завдання вчителя історії є максимальне наближення минулого до сьогодення шляхом використання прийому порівняння знарядь праці, військового спорядження, одягу, існуючих професій та ін. яких досягло людство тепер і яким воно було в минулому, яке вивчається [45].

На переконання В. А. Смолія, учителю історії для досягнення поставлених навчальних завдань на уроці доцільно поєднувати словесні, наочні і практичні методи навчання. В якості наочності, сучасні знаряддя праці чи військоове озброєння автор рекомендує, окрім загальноприйнятої наочності, застосовувати обов'язково аплікації, ілюстрації підручника, сучасні знаряддя праці чи військоове озброєння, екскурсії по місту, позакласні виховні заходи, бібліотеку з її багатим фондом літератури тощо [47].

І. Б. Гирич, О. Я. Савченко та В. А. Сластенін змогли довести, що для формування правильних і повних уявлень, недостатньо демонструвати зображення, супроводжуючи їх словесним поясненням. Необхідно використовувати прийоми, які закріплюють і уточнюють ці уявлення. На переконання науковців, до таких прийомів відносяться

словесний опис, малювання або графічне відтворення об'єкту. Дослідники наголошували на важливості створення образів, які б відповідали конкретній історичній епосі. За даними І. Б. Гирич і О. Я. Савченко, учні засвоюють навчальний матеріал формально, шляхом заучування, якщо їх знання не спирається на конкретні уявлення чи образи. При такому - вербальному навчанні історичні факти повідомляються сухо, без опори на уяву учня, без розкриття їх впливу на подальший розвиток держави в конкретний проміжок часу.

До прийомів створення історичних уявлень відноситься опис змісту історичної картини, аналіз подій або фактів, сюжетна розповідь, практичні дії учнів (змальовування побаченого по пам'яті, виготовлення історичного персонажу з пластиліну, виготовлення макетів місцевості тощо). Недостатня робота з формування образних уявлень призводить до модернізації історії учнями [74].

На переконання більшості вітчизняних та закордонних методистів (Л. М. Боголюбов, О. О. Вагін, М. М. Вахтомін, В. С. Власов, Е. Е. В'яземський, П. К. Гора, А. А. Грицанов, Ю. А. Стрелова та інші) історичні уявлення – основа історичних понять: чим багатшим є зміст історичних образів, картин минулого, тим змістовнішою є система понять у школяра.

Аналіз наукових робіт дозволяє зробити висновки, що для ефективного формування історичних уявлень у школярів, дослідники пропонували такі методи і прийоми:

а) відібрати кілька опорних історичних уявлень, які яскраво відображають явище чи подію минулого;

б) при створенні історичних уявлень враховувати вікові особливості учнів;

в) під час формування історичних уявлень необхідно широко використовувати наочні методи навчання;

г) при створенні історичних уявлень потрібно використовувати живу, яскраву, емоційну мову вчителя.

Таким чином, важливою складовою історичних знань є історичні уявлення. Під історичними уявленнями науковці розуміють відображення в свідомості учнів зовнішніх, найбільш виразних, яскравих особливостей історичних фактів, подій, специфіки та локалізація їх у часі і просторі.

Історичні уявлення диференціюють на уявлення про факти минулого, на уявлення про історичний час і на уявлення про історичний простір.

Формування історичних уявлень мають свої особливості, але дослідниками виділяються й загальні вимоги. Найбільш важливими є використання ілюстрацій підручника, апікацій, навчальних картин, технічних засобів навчання, живого слова вчителя, цифрового матеріалу, додаткової літератури, екскурсій тощо.

1.2. Особливості формування історико-часових уявлень в учнів з порушенням інтелектуального розвитку

Особливістю історичного факту (події, явища) є те, що вони невідтворювані. Тобто у який би спосіб ми не моделювали минуле, ми його до самих дрібниць відтворити не зможемо. Ми можемо відтворювати з великою точністю лише дату окремої події, тривалість тих чи інших подій, явищ чи процесів. Разом з тим вивчення історії вимагає вміння уявляти факти минулого. Але, як зазначав у свій час К.Д.Ушинський, будь-яке знання не пропущене через серце дитини, буде мертвим. Тому надзвичайно важливим і, водночас, складним завданням учителя історії є відбір необхідним фактів для повідомлення нового навчального матеріалу. Саме таких, які окрім хронологічного навантаження вплинуть

позитивно на емоції дитини, і вона захоче після уроку, можливо, ще більше дізнатись про вивчене на уроці.

Отже, часові уявлення – це не лише уявлення про певні часові відрізки на лінії часу, але й чуттєве, образне сприймання числових дат.

Крім історичної стрічки часу, вчитель має застосовувати засоби формування кількісних уявлень в учнів – це числовий матеріал, який вносить конкретику в процес формування історичних уявлень, доповнює розповідь учителя на уроці.

Формуванню історичних уявлень про історичний час сприяє також вивчення родоводу сім'ї кожного учня в класі [35; 43; 45].

Як зазначає більшість учених-дефектологів, формуванню в учнів уявлень про історичний сприяє розуміння ними одиниць виміру часу, а саме: рік, століття, тисячоліття, період, ера, епоха. Учнів важливо навчити розуміти такі часові співвідношення: давно-недавно, до, після, раніше, пізніше, спочатку, потім тощо).

Учні спеціальної школи для дітей з порушенням інтелекту так само, як і учні закладів загальної середньої освіти, мають оволодіти навичками орієнтуватися в трьох основних поняттях: вчора, сьогодні, завтра, а потім опанувати поняттями більш складними: давно, старший-молодший тощо. Ці поняття є базовими для усвідомлення історичного часу.

У спеціальній школі для розумово відсталих дітей питання формування історико-часових уявлень набуває особливої гостроти. Дослідженнями О. М. Граборова, Л. В. Занкова, Б. П. Пузанова, І. І. Фінкельштейна, Ж. І. Шиф встановлено, що учні з порушеннями інтелекту мають труднощі в процесі відтворення тих чи інших уявлень, зокрема, вони не можуть уявити віддаленість історичних подій, їх тривалість. Учні нерідко плутають вивчені дати, губляться в ситуації, що вимагає від них упорядкувати декілька подій у хронологічній послідовності [11].

І. І. Фінкельштейн зазначав, що вчитель-дефектолог, безперечно, зустрічається з труднощами оволодіння учнями історичними уявленнями. Але, наголошував учений, результат своєї роботи вчителю важливо розглядати і під кутом власної методичної підготовки: необхідно розібратися в тому, чому учень погано засвоїв вивчену тему. Тобто що йому слід віднести на рахунок порушень інтелектуального розвитку школяра, а що треба віднести до використаних прийомів чи форм роботи, змістового наповнення уроку, знання зони найближчого розвитку учнів тощо [83].

У пропедевтичний період формування історичних знань та вмінь учні опановують відповідною термінологією. Це – назви днів тижня, місяців року. Школярі оволодівають цими одиницями на уроках математики. Побутовий рівень часових уявлень не забезпечує розуміння учнями в 7-му класі таких уявлень, як століття, тисячоліття. Тому оволодіння хронологією відбувається в них не відразу.

Оскільки програма спеціальної школи передбачає вивчення історії України з найдавніших часів до сучасності і всі факти, з якими знайомляться розумово відсталі школярі, підносяться їм у хронологічній послідовності, то учні мають усвідомлювати послідовність вивчених історичних подій та запам'ятовувати відповідні дати.

Курс історії України для спеціальної школи включає різні історичні дати: головні і неголовні. Залежно від важливості події вона вивчається більш детально чи побіжно, конспективно. На перших уроках історії важливо учнів ознайомити з римськими і арабськими цифрами. У підручнику вживається тільки рік: 988р – прийняття християнства на Русі, так і століття: X ст, XI ст. тощо.

А в окремих випадках повідомляють не тільки рік, але і час та день вчинення події: о четвертій годині ранку, у неділю, 22 червня 1941 року вторгненням німецько-фашистських військ на територію СРСР, розпочалася Велика Вітчизняна війна. Але цими числовими даними не

вичерпується знання історичної хронології. У підручниках з історії хронологічні дати представлені після кожного тексту, в кінці підручника, на його форзаці тощо [61].

Програмою передбачено пропедевтичні уроки до курсу історії, на одному (чи кількох) з них уточнюються часові уявлення учнів, відбувається знайомство учнів з літочисленням, стрічкою часу, наборним полотном, структурою підручника.

У роботі, що пов'язана з формуванням історико-часових уявлень, виділяють декілька етапів:

На першому етапі уточнюються поняття історичного часу, та співвідношення між одиницями часу. Зазначене відбувається на основі усвідомлення учнями часових понять, а саме: під час, до, після, давно-недавно, раніше-пізніше тощо. Як правило з даними поняттями учні вже ознайомлені, і тому вчитель може уточнити ці знання під час бесіди. Зважаючи на те, що семикласники з порушенням інтелекту характеризуються конкретним мисленням, мають незначний запас уявлень про історичний час, Л. В. Петрова рекомендує розпочинати знайомство з хронологією, відштовхуючись від особистого досвіду учнів спеціальної школи, від сьогоденного життя, поступово йдучи «в глибину віків». Вчена пропонує для більшої наочності на дошці графічно зображувати відрізки життя учня, його найближчих родичів в межах одного століття – це чотири покоління: дитина, батьки, прабабки і прапрабабки [57].

У такий спосіб у семикласників створюються образні уявлення про тривалість історичного часу, його послідовність. Простежуються такі закономірності: чим дата менше, тим людина раніше народилася і будуть створюватись передумови для диференціації багатьох часових уявлень, зокрема, таких як молодший-старший. Така робота забезпечить учнів від помилок і під час вивчення безпосередньо історичних подій;

розуміння залежності між числовим значенням (датою) і віддаленістю від неї інших подій.

Другий етап зформування числових уявлень передбачає ознайомлення школярів із літочисленням. Н. А. Гіренко і В. О. Липа вважають, що поняття літочислення учням спеціальної школи можна не повідомляти, але вчитель має зазначити, що в історії фіксація подій ведеться у роках і століттях. Учні мають уявлення про рік: у році 365 днів, коли починається новий навчальний рік тощо. Знають учні і що таке століття - це 100 років. Але останнє поняття залишається для розумово відсталих школярів абстрактним. Тому роботі над поняттям століття слід приділяти тривалий час.

Століття – це 100 років. Інакше можна використати поняття – вік, сторіччя. Для учня чотирнадцяти років це - великий відрізок часу, а для історії – це мить. Для кращого усвідомлення дитиною поняття століття, Л. В. Петрова рекомендує демонструвати на стрічці часу скільки поколінь проживає кожні 100 років. Зробити це дослідниця пропонує за допомогою лінії часу, яку можна накреслити на дошці. Для унаочнення вчена запропонувала кріпити до стрічки аплікації фігурок – членів родини.

Визначивши умовно дати народження людей, можна показати, очевидцями і учасниками яких історичних подій вони були (наприклад, людина, яка народилася на початку століття, пережила кілька революцій, працювала на будівництвах перших п'ятирічок, була учасницею Великої Вітчизняної війни, її син теж пережив війну і відновлював країну, спостерігав перший політ людини в космос тощо). Отже, учні мають оволодіти знанням: 100 років – це століття; 100 років – це життя 4-5 поколінь.

Н. А. Гіренко та В. О. Липа наголошували на тому, що учитель повинен звертати увагу учнів на події, які відбувалися в історії і охоплюють діяльність дуже багатьох поколінь [42].

На думку Л. В. Петрової складовою частиною другого етапу має бути формування в учнів уміння позначати на стрічці часу століття, а потім знаходити його межі. Для цього дослідниця рекомендує повторити з дітьми римську нумерацію, яку вони вивчали у 5-6 класах на уроках з математики. Привчати до думки, що на уроках історії століття вони позначатимуть римськими цифрами, а дати подій – арабськими: наприклад: ХІХст. – 1801-1900 р. р., ХХ ст. – 1901-2000 р. р. і т. д. Л. В. Петрова пропонувала давати графічне зображення століть і просити учнів визначити їх межі. На основі графічного зображення можна з учнями відпрацювати розуміння частини лого: половина, перша чверть, кінець століття тощо. З цими поняттями учні зустрінуться при вивченні історії, читанні історичної літератури. Потім вчена пропонує навчати школярів співвідносити дату зі століттям. Наприклад: 1812 р. – це ХІХ століття. Дві перші цифри (18) вказують, скільки століть уже відбулося, а останні дві цифри вказують, який йде рік визначеного століття.

Для закріплення цього матеріалу вчені пропонують використовувати практичні завдання на співвіднесення дат і століть. Можна запропонувати роботу з таблицею «Дати-століття». Учні повинні визначити століття за запропонованими вчителем роками і записати їх у таблицю.

Можуть бути запропоновані й інші завдання на закріплення історико-хронологічного матеріалу. Але кожне завдання для учня з порушенням інтелекту на опрацювання історичних дат, з'ясування їх послідовності – складне, оскільки вимагає не лише орієнтування у часі, але й здійснення розумових операцій. А тому передбачає застосування індивідуального підходу.

Вітчизняні й закордонні науковці (Н. А. Гіренко, О. М. Граборов, Л. В. Занков, В. О. Липа, Л. В. Петрова, Б. П. Пузанов, І. І. Фінкельштейн, Ж. І. Шиф) рекомендували використовувати

історико-хронологічна завдання у якості домашньої або самостійної роботи. На наступному уроці перевіряється правильність його виконання, виправляються помилки і аналізуються. Для закріплення вчитель може проводити цифровий диктант на знання арабських і римських чисел.

Третій етап формування історико-часових уявлень – це робота зі стрічкою часу. Вона допомагає учням наочно уявити тривалість подій їхню послідовність, закріпити уявлення про століття, тисячоліття, вміння ставити у відповідність дату і століття. Зі стрічкою часу учні знайомляться на пропедевтичному уроці з історії. Наступне знайомство відбувається на кожному уроці.

Стрічка часу виготовляється з цупкого паперу, достатнього розміру, і поділяється на однакові відрізки – століття, з позначенням їх меж. Учні спеціальної школи знайомляться з історією України приблизно з IX століття, тому з цього століття і розпочинається стрічка часу. Для індивідуальної роботи учнів на уроках і вдома можуть бути виготовлені стрічки часу у вигляді складної книжки. Внизу по всій довжині стрічки часу обов'язково повинна бути наклеєна смуга паперу (кишеньки), куди вставляються картки з датами.

Робота зі стрічкою часу має багато варіантів. Наприклад: учитель називає дату історичної події, вона фіксується на дошці або апікаційній картці (зорове сприйняття), потім співвідноситься з вивченою подією на уроці, визначається століття цієї події, і знаходиться на стрічці часу. Відбувається засвоєння категорій рік, століття, половина століття. Потім учні навчаються обчислювати час - скільки років пройшло між двома конкретними історичними подіями. Таким чином формуються уявлення про тривалість і послідовність вивчення історичних подій. Розумінню вивченого на уроці сприяють запитання вчителя до учнів типу: що було раніше? на скільки раніше?

Поряд зі стрічкою часу уявлення про послідовність подій можна створювати за допомогою хронологічної таблиці. Події в ній розташовані в хронологічній послідовності, поряд з роком зазначений і рік. Дата кожної історичної події супроводжується наочним зображенням, що сприяє запам'ятовуванню і міцному засвоєнню, з огляду на наочно-образний характер мислення учнів спеціальної школи. Хронологічні таблиці, календарі подій можуть складатися колективно в класі або самостійно учнями у зошитах, на картках.

Формуванню історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів сприятиме використання вчителем на уроці іншої наочності - наборного полотна. Для цього вчитель пропонує школярам заповнити на уроці його відповідними картками: з назвою події, дати, прізвище персонажа події, план військових подій тощо. Така робота відбувається на етапі закріплення отриманих історичних знань.

На переконання Ю. Ф. Кузнецова, В. А. Лапшина, кращому засвоєнню дат історичних подій мають сприяти включення в структуру уроку ігрових елементів, а саме: хронологічного лото, кросвордів, історичних вікторин, відгадування героя за його описом, тощо. Варіанти хронологічних завдань повинні враховувати індивідуальні можливості кожної дитини і повинні відрізнятися ступенем складності [35; 36].

Зазначені прийоми та засоби спрямовані на формування часових уявлень на уроках історії. Але неодмінною умовою успішності вказаного процесу є поєднання вчителем слова, образу і дії. Наприклад, створенню картинного опису історичного періоду сприятиме не лише числовий матеріал, а й художня історична література, навчальні картини, кінофільми.

В процесі формування історико-часових уявлень вчені рекомендують варіювати різні прийоми і засоби, але обов'язковими, на їх думку, мають залишатися: запис дати на дошці, в зошитах, і на картках

для закріплення знань. А також називання дати, століття і події, варіативне повернення до вивченого навчального матеріалу.

Отже, історико-часові уявлення – це здатність встановлювати відповідність між історичним фактом і відповідним часом, уявлення про тривалість і послідовність подій і явищ, віддалених одне від одного та від сучасності.

Створення уявлень про історичний час, допомагає розумово відсталій дитині уявити тенденції розвитку суспільства, закономірність зміни суспільно-економічних формацій тощо.

Для формування історико-хронологічних уявлень у розумово відсталих учнів науковці рекомендують систематично використовувати живе слово вчителя, наочно-дидактичні посібники стрічка часу, лінія часу, хронологічний календар, наборне полотно. Кращому засвоєнню дат історичних подій сприятимуть використання міжпредметних зв'язків учителем історії, включення в структуру заняття елементів гри, змагальних елементів, варіативне повторення змісту, екскурсії по місту, до музеїв, використання фонду бібліотек міста, картин, переодягання в історичних персонажів тощо.

РОЗДІЛ 2

КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕТАП ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

2.1. Критерії оцінювання рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи

На основі теоретичного аналізу опрацьованої науково-методичної, психолого-педагогічної літератури для визначення рівня сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих школярів нами було вирішено провести констатувальне дослідження. Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було розроблення критеріїв сформованості історико-часових уявлень для розумово відсталих школярів, а саме:

1) визначення критеріїв, які б давали можливість зробити об'єктивну оцінку рівня засвоєння історико-часових уявлень школярами з вадами інтелекту;

2) розроблення кількісних показників для визначення рівня сформованості історико-хронологічних уявлень у розумово відсталих учнів;

3) підбір математичних формул для визначення результатів рівня володіння історико-часовими уявленнями дітьми з вадами інтелекту.

Одним із основних питань даного розділу є висвітлення критеріїв оцінювання сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих школярів. Під поняттям критерій ми розуміємо мірило для визначення, ознаку, на основі якої здійснюється оцінка чого-небудь [76; 77].

Засвоєння історико-часових уявлень відбувається під час спеціально організованої навчальної діяльності учнів, яка складається з певних структурних компонентів. У дослідженнях А. І. Капустіна, Н. П. Кравець, І. М. Родименко, В. М. Синьова, В. В. Тарасун, О. П. Хохліної відмічається важливість змістового і операційно-організаційного компонентів даної діяльності при оцінці розумово відсталих осіб [27; 66; 72; 80; 87; 88].

Досліджуючи проблему критеріїв, ми вважаємо, що найбільш адекватними показниками змістового компоненту при визначенні рівня засвоєння історико-часових уявлень є повнота, правильність та усвідомленість.

Під повнотою ми розуміємо відтворення обсягу історико-часового уявлення, визначеного навчальною програмою; відтворення всіх характеристик, ознак об'єкта вивчення (від фрагментарного до відтворення у повному обсязі) [87].

Усвідомлення розглядається нами як розуміння, мислительний процес, спрямований на виявлення в історико-часових уявленнях загальних, істотних властивостей та зв'язків і здобуття знань про нього [89].

Щодо правильності, то даний критерій оцінюватиме відповідність відтворюваного змісту історико-часового уявлення, закладеного в навчальну програму (від не завжди точного до правильного відтворення) [87].

Важливим показником у діагностиці сформованості історико-хронологічних уявлень у розумово відсталих учнів є операційно-організаційний компонент, а саме рівень самостійності опрацювання навчального матеріалу.

Самостійність виконання завдання передбачає контроль учителем учня, під час застосування історико-часових уявлень при виконанні навчальних завдань та допомогу йому на практичному (спільне

виконання дії з учителем), вербальному (пояснення, підказка, вказівка), загальному (стимулювання, підтримка, схвалення, активізація уваги) рівнях та допомогу в окремих випадках.

Важливим і узагальнювальним критерієм в оцінюванні знань і вмінь розумово відсталих школярів є їх міцність, адже лише ті історико-хронологічні уявлення і пов'язані з ними вміння, які дитина може відтворити у необхідний момент у різних життєвих ситуаціях, свідчитимуть про не механічне заучування матеріалу, а свідоме й ґрунтовне їх засвоєння, глибоке розуміння істотних ознак і сторін предметів та явищ, зв'язків і відношень між ними і в середині них. Для перевірки сформованості історико-часових уявлень в учнів за даним критерієм ми плануємо провести декілька зрізів знань, які б об'єктивно визначили рівень володіння дітьми історико-хронологічними уявленнями.

Розробляючи критерії та їх показники, ми усвідомлюємо, що виділили тільки деякі з можливих, акцентуючи увагу на найбільш вагомих.

Для чіткого усвідомлення педагогом рівня сформованості історико-часових уявлень у дітей ми співставили якісні характеристики компонентів діяльності школярів з їх кількісними показниками (балами). Кожному рівню відповідає певний вид розумової діяльності. На I рівні провідним є пасивно-репродуктивна діяльність, для якої достатні сприймання, розрізнення та усвідомлення окремих історико-часових уявлень. II рівень – репродуктивний, якому притаманні відтворення засвоєних історико-часових уявлень і застосування їх у різних видах практичних робіт за зразком. III рівень характеризується репродуктивно-продуктивним типом діяльності, показовим для якого є застосування засвоєних історико-хронологічних уявлень у змінених навчальних ситуаціях, перенесення способів виконання на аналогічні завдання. IV рівень передбачає під час виконання завдань задіювання

продуктивного типу розумової діяльності, що характеризується самостійним перетворенням способів виконання навчальних завдань і перенесенням їх на виконання інших видів діяльності.

Для зручності математичного опрацювання учнівських даних щодо сформованості історико-часових ми визначили, що кожному рівню відповідатиме певна кількість балів:

I рівень (низький) – нараховується від 1 до 3 балів;

II рівень (середній) - нараховується від 4 до 6 балів;

III рівень (достатній) – нараховується від 7 до 9 балів;

IV рівень (високий) – нараховується від 10 до 12 балів.

Прагнучи досягнути чіткості у визначенні кожного рівня, нами розроблено їх якісні характеристики. Для критерію *повнота засвоєння історико-часових уявлень* було складено такі характеристики. Найменші показники (1-3 бали) виставлятимуться за відповідь, у якій частково, нелогічно, фрагментарно відтворюватиметься зміст деяких історико-часових уявлень.

Кількість балів від 4 до 6 за відповідь свідчатиме про те, що розумово відсталий учень відтворив менше половини обсягу і історико-хронологічних уявлень.

Якщо нараховуватиметься від 7 до 9 балів, то це підкреслюватиме достатній рівень сформованості історико-часових уявлень у школяра та його здатність відтворювати більшу частину їх обсягу.

Найбільша кількість балів, від 10 до 12, нараховуватиметься за відповіді, у яких буде відтворено повний обсяг історико-часових уявлень.

Одним із провідних критеріїв при визначенні рівня сформованості історико-часових уявлень є їх усвідомленість. У випадку, коли у відповідях учень демонструватиме часткове засвоєння цих знань, фрагментарне розуміння істотних ознак і зв'язків історико-часових уявлень, виставлятиметься 1-3 бали.

Кількість балів від 4 до 6 ставитиметься за відповідь, у якій школяр показуватиме усвідомлення менше половини історико-часових уявлень з поясненням лише деяких з них та виділенням окремих взаємозв'язків між подіями та явищами минулого.

За умови розуміння дитиною суті навчально-хронологічного матеріалу, більшості історико-часових уявлень, здатності виділення їх основних рис та часткового пояснення, усвідомлення більшості логічних зв'язків, відповідь оцінюватиметься у 7-9 балів.

Якщо учень розумітиме навчальний матеріал і у відповіді правильно пояснюватиме історико-часові уявлення, визначатиме їх головні ознаки, властивості, об'єкти, виділятиме причинно-наслідкові зв'язки, то дана робота оцінюватиметься у 10-12 балів.

Важливе місце у визначенні рівня сформованості історико-хронологічних уявлень у розумово відсталих дітей, на нашу думку, посідає критерій *правильність уживання історико-часових уявлень*. Даний показник включає у себе наявність не завжди точних відповідей, в основному правильних та правильних відповідей. Не завжди точні відповіді оцінюватимуться найнижчими балами відповідно до рівнів (низький – 1 бал, середній – 4 бали, достатній – 7 балів, високий – 10 балів); в основному правильні відповіді отримуватимуть – 2 бали (низький рівень), 5 балів (середній рівень), 8 балів (достатній рівень), 11 балів (високий рівень); правильне виконання завдань оцінюватиметься у максимальну кількість балів (3, 6, 9, 12) відповідно до рівня виконання. Залежно від допомоги вчителя визначатиметься рівень учнівської роботи.

Як бачимо, критерій змістового компоненту *правильність уживання поняття* тісно переплітається з критерієм операційно-організаційного компоненту – *самостійність виконання завдання*, доповнюючи одне одного і сприяючи об'єктивному визначенню рівнів.

Щодо критерію *самостійність виконання завдання*, то даний показник складається з декількох рівневих компонентів: постійний контроль учителя, його значна (практична) допомога учню при написанні відповіді (нараховуватиметься від 1 до 3 балів), постійний контроль педагога, його вербальна допомога за ситуацією (нараховуватиметься від 4 до 6 балів), контроль учителя та загальна допомога в окремих випадках (нараховуватиметься від 7 до 9 балів), самостійне виконання учнем завдань та допомога вчителя в окремих випадках (нараховуватиметься 10-12 балів).

Необхідно зазначити, що кожне завдання спочатку оцінюватиметься нами за вказаними критеріями змістового і операційно-організаційного компонентів і матиме декілька (чотири) оцінок.

Оцінивши учнівську роботу за вказаними критеріями, ми визначимо рівень засвоєння історико-часових уявлень у окремого учня та його вміння застосовувати їх у практичній діяльності.

Плануючи проведення аналізу учнівських робіт, ми вважаємо важливим опрацювання результатів експериментальних даних у відсотках.

Таким чином, критеріями об'єктивного діагностування сформованості історико-часових уявлень в учнів було обрано *повноту і правильність вживання історико-часових уявлень, свідоме використання набутих знань, самостійність у застосуванні історико-часових уявлень та міцність сформованих уявлень*.

Для розуміння вчителем рівня засвоєння історико-часових уявлень та для зручності оцінювання учнів нами були співставлені якісні показники змістового і операційно-організаційного компонентів діяльності школярів з кількісними показниками (балами). Кожному рівню відповідала певна кількість балів від 1 до 12.

2.2. Методика проведення констатувального дослідження

На констатувальному етапі дослідження важливим завданням є діагностування у розумово відсталих дітей рівня сформованості історико-хронологічних уявлень та визначення експериментальних і контрольних класів.

В експерименті взяли участь 8 школярів 7-го класу спеціальної загальноосвітньої школи №1 Херсонської міської ради. Серед дітей, які прийняли участь у педагогічному експерименті мали як легку, так і помірну розумову відсталість; з них навчаються за програмою I відділення спеціальної школи – 5 дітей та за програмою II відділення – 3 учні.

За роками народження контингент дітей не був однорідним, різниця у віці досягала 2 років, тобто на момент проведення дослідження учням виповнилося від 12 до 14 років.

Додаткова інформація про класи отримувалася у бесідах з класними керівниками, вчителем історії, шляхом вивчення шкільної документації: журналів, особових справ.

Для визначення рівня сформованості історико-часових уявлень дітям пропонувалися завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом, на тривалість і послідовність історичних подій і явищ, на визначення віддаленості однієї події від іншої та від сучасності, на визначення поступального характеру розвитку суспільства, на встановлення хронологічної послідовності 2-3 загальновідомих історичних подій (раніше-пізніше), зміну порядків (суспільно-економічних формацій) та епох, визначення століття за датою у якому відбулася історична подія.

У результаті аналізу навчальної програми, оповідань підручника з історії України за 7 клас та змісту опрацьованих дітьми тем на початку I

півріччя, нами були розроблені такі діагностичні завдання (див. Додаток А).

Щодо методики проведення констатувального експерименту, то діагностика рівня сформованості історико-часових уявлень відбувалася в кінці вересня- на початку жовтня, після вивчення дітьми таких тем, як «Від найдавніших часів до встановлення державності», «Виникнення давньоруської Київської держави», «Розквіт давньоруської Київської держави». Перед отриманням індивідуальних карток із завданнями учитель детально інструктував дітей, наводив аналогічні приклади, наголошував на тому, що матеріал школярам відомий і вони його вивчали протягом останніх двох місяців.

Розв'язуючи завдання № 1, ми пояснювали дітям сутність завдань, наводили аналогічні приклади на конкретному матеріалі. Зверталася увага дітей на правильності лише однієї відповіді, яку необхідно підкреслити (обвести).

У завданні № 2 вчитель наголошував на необхідності використання математичних навичок. Наводилися аналогічні приклади. Зверталася увага на тому, щоб математичні дії у картці були розписані повністю, а не лише зазначена відповідь.

Під час пояснення правила виконання завдання № 3 зверталася увага дітей на хронологію історичних подій і явищ. Зазначалося, що потрібно у часовій послідовності вибудовувати ланцюжок історичних подій. Наводилися конкретні приклади.

Виконуючи завдання № 4-5, нами було пояснено сутність завдань, наголошувалося на необхідності використання математичних навичок. Наводилися аналогічні приклади. Зверталася увага на тому, щоб математичні дії у картках були розписані повністю, а не лише зазначалася відповідь.

У завданні № 6 вчитель наголошував на відсутності необхідності виконувати певні математичні дії. Зверталася увага дітей на

послідовності протікання історичних подій і явищ. Зазначалося, що потрібно у часовій послідовності вибудувувати ланцюжок історичних подій. Наводилися аналогічні приклади.

Під час пояснення правила виконання завдання № 7 зверталася увага дітей на способи визначення століття та його половини за датою. Наводилися аналогічні приклади. Вчитель пропонував учням, які відчували труднощі у визначенні століть та їх частин наочно-дидактичний посібник *Стрічка часу*.

У разі виникнення додаткових ускладнень при виконанні завдань, учням повідомлялося про можливість отримання допомоги від учителя.

Щодо часових рамок виконання окремих завдань та їх послідовності розв'язання нами не встановлювалося чітких обмежень, хоч ми орієнтували дітей на роботу протягом одного уроку. Повністю весь комплекс завдань учнями I відділення був виконаний за урок – 45 хвилин.

Учні II відділення потребували більш детальних пояснень, неодноразових повторень. Діти, які читали побуквено або поскладово, чи ті, які не могли усвідомити суті завдання, слухали пояснення педагога і називали відповіді, школярі, які не здатні були самостійно написати відповідь, отримували допомогу вчителя.

Отже, перед проведенням констатувальної частини експеримента було розроблено методику використання діагностичних завдань. Основними положеннями цієї методики було: пояснення дітям сутності завдань, наведення аналогічних прикладів, конкретизація діагностичного матеріалу, використання наочних посібників, запис математичних дій під час розв'язання історико-часових завдань, детальні пояснення, неодноразові повторення, загальна, вербальна та практична допомога вчителя історії.

2.3. Стан сформованості історико-часових уявлень у школярів із порушенням розумового розвитку

Завершальною частиною констатувального дослідження було визначення стану сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих семикласників перед проведенням формувального експерименту.

Результати дослідження показали різний рівень володіння учнями історико-часовими уявленнями. Аналізуючи діагностичні дані рівня сформованості історико-часових уявлень необхідно зазначити, що 26 % дітей, виконуючи завдання № 1 (на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом) мали труднощі, зокрема учні погано усвідомлювали суть завдання, частково його розуміли навіть після додаткових індивідуальних пояснень, вибирали із запропонованого переліку відповідей першу літеру або знайомі дати, робили пропуски, писали власні варіанти відповідей тощо. Наприклад, у завданні 1.1. були випадки, коли учні вписували дати і слова, яких взагалі не було у переліку запропонованих відповідей, зокрема: князь Олег заволодів Києвом і дописаний власний варіант «2020 рік» або навпроти кожної дати написані імена київських князів: Олега, Ігоря, Ольги та Святослава.

Усвідомлення навчального матеріалу тісно пов'язане з критерієм *правильність виконання*. Оцінюючи відповіді учнів за цим критерієм, необхідно зазначити, що розумово відсталі діти, не знаючи елементарних теоретичних даних з історії допустили багато помилок у завданні № 1. Завдання, що стосувалися співвідношення певного історичного факту з певним хронологічним періодом потребували співставлення двох історичних показників викликали у дітей труднощі. Переважна більшість дітей усвідомлювали хід власних дій, але вибір відповідей був у деяких випадках неправильним. Постійно перебували у полі зору вчителя та отримували значну допомогу від нього при

виконанні завдання № 1 – 26 % учнів, отримували допомогу за ситуацією у завданні № 1 – 5 осіб, що склало 62,5 %. Лише 37,5 % школярів відносно самостійно розв'язали завдання № 1, отримавши допомогу в окремих випадках, у вигляді додаткових уточнень.

Щодо завдання № 2, то близько 19 % дітей з вадами інтелекту відчували труднощі у його виконанні. У цьому завданні лише 19 % учнів не правильно виконали підрахунки тривалості історичної події. Решта дітей правильно виконали діагностичні завдання 2.1 та 2.2, виконавши просту математичну дію на віднімання: у завданні 2.1 – це $945 - 912 = 33$ роки (тривало правління київського князя Ігоря), а у завданні 2.2 – це $978 - 972 = 6$ років (тривала міжусобна боротьба за київський престол між синами князя Святослава).

Рівень повноти добре відображало завдання № 2, в якому пропонувалося не тільки правильно виконати хронологічне завдання на визначення тривалості історичної події, але й свідомо дотримуватися інструкції виконання цього завдання: повний запис математичної дії та пояснення відповіді. Саме пояснення було показником свідомого виконання завдання. Якщо дитина записала, що означають числа у результаті виконання математичних дій, то це свідчить про свідоме виконання завдання № 2.

Переважає більшість розумово відсталих школярів (81 %) правильно виконали обчислення. 86 % зробили пояснення, але не повні, а у 36 % випадків, ці пояснення були неправильні. Дещо повніші відповіді були у 14 % учнів, у яких вони збільшили перелік слів у поясненнях. Лише у декількох роботах (12 %) були спроби більш повно відповісти. Наприклад, зазначалося: $945 - 912 = 33$ роки – тривало правління київського князя Ігоря.

Під час виконання завдання № 2 допомога вчителя не знадобилася у більшості випадків чи була мінімальною (84 %) від усього учнівського контингенту.

Аналізуючи вміння розумово відсталих школярів встановлювати хронологічну послідовність деяких історичних подій (завдання № 3), ми з'ясували, що при виконанні завдання 3.1 частина дітей не виконали завдання. Учні, які не усвідомили завдання, виконували його на власний розсуд або залишали даний тест не розв'язаним. Робіт, в яких у цьому завданні не було жодної відмітки, налічувалося 12 %, у деяких роботах (6 %) були вписані інші літери, ніж ті, під якими були розташовані відповіді, 12 % учнів підкреслили, обвели або вписали лише одну відповідь. 6 % школярів, взагалі не орієнтувалися у завданні і не усвідомили його суті.

Характеризуючи повноту відповідей при виконанні завдання 3.1, відмічаємо, що 6 % учнів лише частково його зробили, виділивши лише одну історичну подію – заснування Києва або князювання Аскальда і Діра.

Завдання на встановлення хронологічної послідовності виявилось складним для учнів, зокрема, 48 % школярів виконали його неправильно, допускаючи при цьому низку помилок, найпоширеніша з яких полягала у неправильному записі літер, під якими були позначені конкретні події. Варто зазначити, що 6 % дітей виконали завдання правильно, але за допомогою педагога.

Рівень самостійності учнів під час виконання робіт був різним, але слід наголосити, що жодна дитина завдання 3.1 самостійно не виконала. Діти, які мали діагноз F-71, постійно перебували у полі зору педагога. Також систематично отримували допомогу учні II відділення. Щодо представників

I відділення, то їм надавалася допомога відповідно до їх потреб.

Розв'язуючи завдання 3.2, 48 % школярів мали значні труднощі у його виконанні, постійно перебували під контролем учителя та отримували допомогу. Частина учнів (24 %) отримувала допомогу від учителя за ситуацією, незначної допомоги запросило близько 27 %

семикласників. Лише одна дитина (6 %) самостійно і правильно виконала це завдання.

Вивчаючи правильність виконання завдання 3.2 на визначення послідовності історичних подій і явищ, 34 % учнів неправильно розташували хронологічну послідовність історичних фактів, зазначивши, що спочатку відбулося князювання Ігоря, а потім правління Ольги та Олега, що свідчить про не сформованість не тільки історико-часових уявлень, а й програмових знань з навчальної теми. У 66 % учнівських робіт було правильно відмічено послідовність історичних подій і явищ.

Як бачимо, у завданні 3.2, кількість неправильних відповідей у дітей була більшою – 34 %. Ми пояснюємо це більшою складністю цього завдання, адже від дітей вимагалось у хронологічній послідовності розташувати три історичні події. Кількість правильних відповідей становила 66 %.

Досліджуючи діагностичне завдання на визначення віддаленості однієї історичної події від іншої потрібно зазначити, що у завданні № 4, більшість розумово відсталих школярів (72 %) правильно виконали математичні обрахунки, визначивши скільки років минуло з часу заснування Київської Русі до початку правління княгині Ольги, зробивши на картках записи: $945 - 882 = 63$ роки. У завданні 4.2, 66 % семикласників правильно визначили хронологічну відстань між такими важливими воєнно-історичними подіями початкового етапу державотворення Русі, як похід князя Олега на Константинополь та перший похід князя Ігоря на Візантію.

Щодо такого критерію, як «свідомість виконання завдання», необхідно зазначити, що завдання № 4, в якому пропонувалося не тільки правильно виконати хронологічне завдання на визначення віддаленості однієї історичної події від іншої, але й свідомо дотримуватися інструкції виконання цього завдання: повний запис математичної дії та пояснення

відповіді. Саме учнівське письмове пояснення було показником свідомого виконання ними завдання. Якщо дитина записала, що означають числа у результаті виконання математичних дій, то це, на нашу думку, свідчило про свідоме виконання завдання № 4. 86 % дітей зробили пояснення, але не повні, а у 36 % випадків, ці пояснення були неправильні. Більш повніші відповіді були у 14 % учнів, у яких вони збільшили перелік слів у поясненнях. І тільки два семикласника (12 %) у завданнях 4.1 та 4.2 повністю пояснили результат виконаного завдання.

Під час виконання завдання № 4 допомога вчителя не знадобилася у більшості випадків чи була мінімальною (36 %).

Схожі помилки були допущені школярами при виконанні наступного завдання. Наприклад, розв'язуючи завдання № 5, 12 % дітей, частково не усвідомлюючи сутності історико-часових уявлень, вираховували одразу декілька варіантів відповіді на завдання 5.1 та 5.2, у 18 % роботах не було жодної позначки, а у 6 % роботах обох завданнях (5.1 та 5.2) написані незрозумілі знаки (цифри, які не відповідають умовам хронологічних завдань та варіанти відповідей).

У завданні № 5, 42 % розумово відсталих учнів неправильно виконали завдання, пропонуючи власні відповіді та пояснення до них.

Під час виконання завдання № 5, у якому учням пропонувалося визначити віддаленість історичної події до сучасності, 78 % учнів додатково консультувалися з правил виконання завдання. 18 % школярів отримали незначну допомогу від учителя, решта дітей виконала завдання самостійно.

Аналізуючи діагностичні дані рівня сформованості історико-часових уявлень необхідно зазначити, що 24 % дітей, виконуючи завдання № 6 (на визначення зміни порядків (суспільно-економічних формацій та епох) мали труднощі, зокрема учні погано усвідомлювали суть завдання, частково його розуміли навіть після додаткових індивідуальних пояснень, вибирали із запропонованого переліку

відповідей першулітеру або знайомі назви східнослов'янських племен, робили пропуски, писали власні варіанти відповідей тощо. На нашу думку такі дії школярів свідчать про фрагментарне розуміння ними істотних зв'язків та ознак історичних подій, що негативно вплинуло на формування у розумово відсталих дітей відповідних історико-хронологічних уявлень. Зокрема у завданні 6.1 – 12 % дітей обвели всі варіанти відповідей, 6 % учнів взагалі не поставили ніяких відміток, а у 6 % робіт обведена лише одна відповідь. 12 % учнів вважали правильними і підкреслили варіанти б, в, г (завдання 6.1), де зазначалося, що кривичі, в'ятичі і сіверяни були засновниками Київської Русі. У завданні 6.2 кількість помилкових відповідей була більшою (24 %), що на нашу думку свідчить про часткове усвідомлення дітьми історико-часових уявлень.

Досліджуючи учнівські роботи за критерієм «правильність», потрібно зазначити, що у завданні 6.1 з п'яти запропонованих відповідей, де лише тільки три правильні, діти у 12 % робіт неправильно зазначили, що князь Олег першими приєднав до Київської держави кривичів, в'ятичів і сіверян (правильна відповідь: поляни, сіверяни, древляни).

За умовою завдання 6.2, дітям потрібно було виокремити плем'я, яке було приєднане до Русі князем Ігорем. У цьому завданні 24 % розумово відсталих учнів обрали відповідь: печеніги, черемиси, ятвяги, що є помилковим.

Під час виконання завдання № 6, констатуємо, що близько 24 % школярів отримували постійну допомогу вчителя, 48 % учнів перебували під меншим контролем педагога, але їм надавалася вербальна допомога відповідно до етапу виконання завдання, залежно від тих труднощів, які у них виникали, 24 % дітей виконували завдання переважно самостійно, отримуючи загальну допомогу, а 6 % дітей виконали завдання самостійно.

Досліджуючи діагностичне завдання № 7 (на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія), варто зазначити, що значна частина розумово відсталих школярів правильно виконали завдання. 42 % дітей за вербальної підказки педагога (вчитель нагадав учням, що хрещення Русі відбулося у 988 році) правильно визначили століття у якому відбулася ця подія. Нами не бралися до уваги записи століть арабськими цифрами, адже діагностування відбувалося у 7 класі, учні якого лише один семестр вивчають історію України. Варто відмітити 18 % дітей, які правильно визначили і правильно зробили запис римською номерацією.

Щодо завдання 6.2 мусимо констатувати більшу кількість помилок в учнівських роботах. 66 % дітей виконали завдання частково правильно, допустивши з п'яти завдань, одну і більше помилок. 12 % школярів виконали завдання 6.2 повністю неправильно і тільки 22 % розумово відсталих семикласника зробили правильні розрахунки і записи.

Рівень повноти добре відображало завдання № 7, в якому пропонувалося не тільки правильно виконати хронологічне завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія), але й свідомо дотримуватися інструкції виконання цього завдання: повний запис століття, бажано римськими цифрами. Переважна більшість розумово відсталих школярів 56 % зробили пояснення, але не повні, а у 36 % випадків, ці пояснення були неповні – було зазначено цифрою століття, але не було вказано слово «століття». Лише 22 % дитячих робіт мали повний запис і правильне оформлення завдань 7.1 та 7.2.

Під час виконання завдання 7.1 допомога вчителя на вербальному рівні була потрібна 56 % дітей, а у завданні 7.2 ця допомога зросла до 66 %.

Для визначення середніх показників рівня сформованості історико-часових уявлень учнів сьомих класів у відсотках ми

користувалися формулою 2.3, яка показала такі результати: у 7-А класі на низькому рівні було виконано 30 % робіт, на середньому – 22 %, на достатньому – 25 %, на високому – 23 %. У 7-Б на низькому рівні було виконано 36 % робіт, на середньому – 26 %, на достатньому – 21 %, на високому – 17 %.

Зазначені дані підкреслюють часткове засвоєння розумово відсталими учнями обох класів найважливіших історико-часових уявлень.

Отже, у констатувальному дослідженні взяло участь 16 учнів 7-А та 7-Б класів Сумської спеціальної загальноосвітньої школи Сумської міської ради, переважна частина яких, близько 81 % навчаються за програмою І відділення, решта опановують навчальний матеріал за програмою ІІ відділення.

Для об'єктивного поділу класів на експериментальний та контрольний дітям пропонувалися діагностичні завдання для з'ясування рівня сформованості історико-часових уявлень у них.

Аналіз дитячих робіт засвідчив часткове володіння розумово відсталими семикласниками історико-часовими уявленнями. Показники сформованості цих уявлень у обох класах були приблизно однаковими, що дало нам підставу 7-Б клас зарахувати до експериментального, а 7-А вважати контрольним.

Отже, в констатувальному експерименті прийняли участь учні сьомого класу Херсонського спеціального закладу загальної середньої освіти №1. Вони продемонстрували такі результати: на низькому рівні було виконано 36 % робіт, на середньому – 26 %, на достатньому – 21 %, на високому – 17 %.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

3.1. Формування історико-часових уявлень в учнів з використанням хронологічних наочно-практичних завдань

Кожна модель навчання охоплює процес вивчення шкільного предмета учнями протягом усього навчального року, тому базовою основою для нашої наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень є компонент «Дидактичне завдання уроку історії (формування історико-часових уявлень)».

Запропонована нами наочно-практична модель формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів складалася з таких частин, як дидактичне завдання уроку історії (формування історико-часових уявлень), зміст наочно-практичних матеріалів з формування історико-часових уявлень у дітей з порушеннями інтелекту, способи виконання дидактичного завдання (поєднання словесних, наочних та практичних методів) у формуванні історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів, діяльність учителя й учнів на етапах навчальної діяльності з формування історико-часових уявлень, характер взаємодії педагога та дітей, результат навчальної діяльності учнів на уроках історії.

Перераховані компоненти взаємопов'язані між собою, утворюють цілісність наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень (див. рис. 3.1).

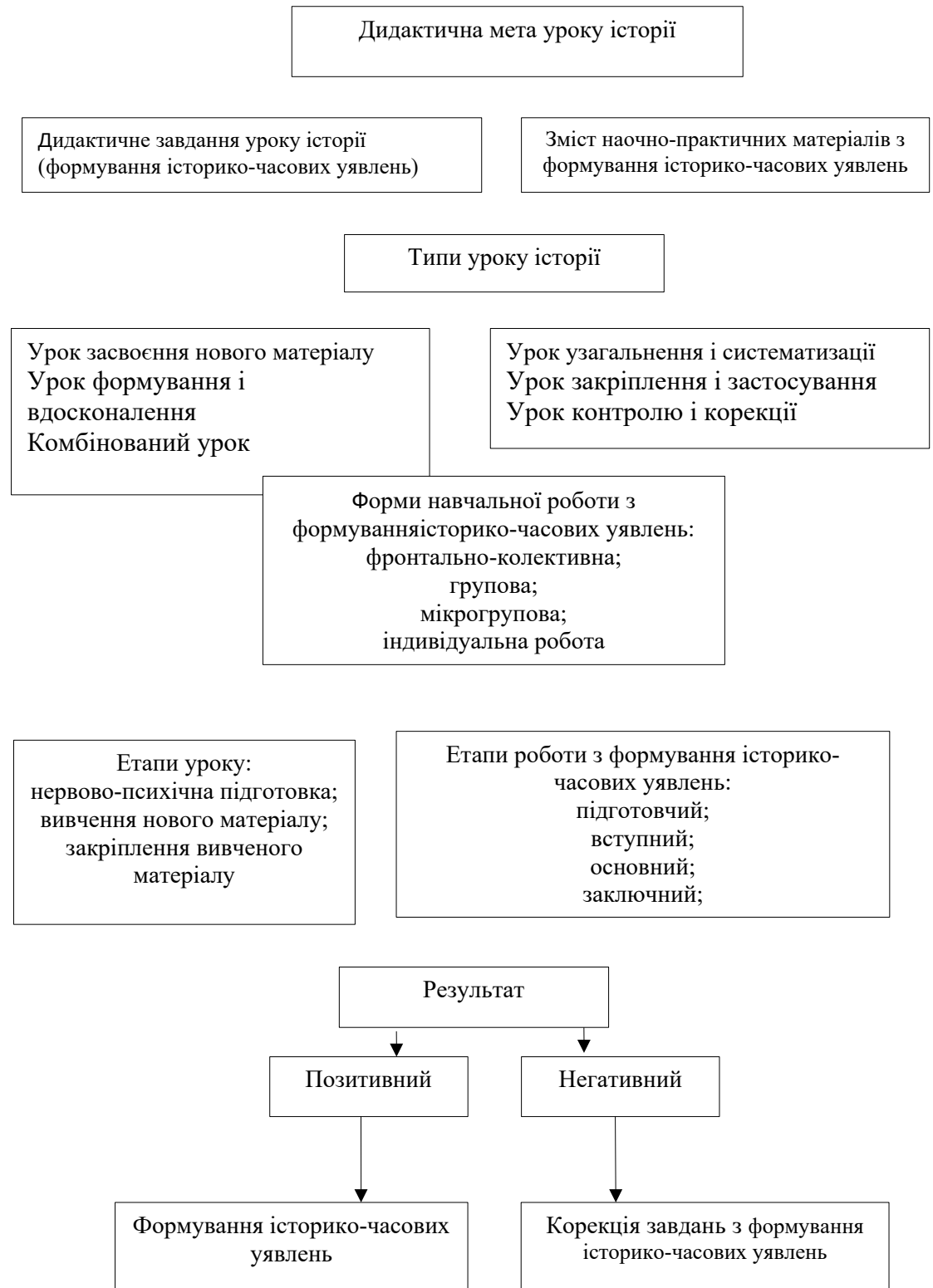

Рис. 3.1. Наочно-практична модель формування історико-часових уявлень в учнів з порушенням розумового розвитку

Порушення або відсутність певного структурного елемента впливатиме на ефективність моделі в цілому та якість формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів зокрема.

На формувальному етапі нашого дослідження, метою якого було виявлення ефективності використання наочно-практичної моделі з формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів, нами були поставлені такі завдання:

1) дослідити вплив спеціально розроблених тематичних наочно-практичних комплексів на засвоєння історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів 7-го класу;

2) провести математичне опрацювання отриманих даних, яке дозволить зробити висновок про ефективність або не ефективність наочно-практичної моделі з формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів.

Під час формувального етапу дослідження учні виконували всі навчальні завдання, передбачені змістом підручника. Школярі експериментального класу опрацьовували навчальний матеріал з формування історико-часових уявлень за допомогою наочно-практичних завдань на таких етапах занять, як нервово-психічна підготовка, вивчення нового матеріалу та закріплення вивченого матеріалу таких типів уроків історії, як уроки формування і вдосконалення знань, умінь та навичок, комбінований урок, а також таких типів занять, як урок узагальнення і систематизації сформованих знань, урок закріплення і застосування знань, умінь і навичок та урок контролю і корекції знань.

При розробці формувальної методики були враховані теоретичні положення вітчизняних та закордонних науковців про специфіку практичної діяльності та використання наочних посібників у навчанні розумово відсталих дітей, особливості формування уявлень у школярів і з'ясований у констатувальному дослідженні рівень сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів. В основу

формувальної частини покладено наочно-практичну модель формування історико-часових уявлень.

Для досягнення поставлених дидактичних завдань в експериментальному класі використовувалися наочно-практичні вправи на:

- визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом;
- тривалість і послідовність історичних подій і явищ;
- визначення віддаленості однієї історичної події від іншої;
- визначення віддаленості однієї історичної події та від сучасності;
- встановлення хронологічної послідовності загальновідомих історичних подій (раніше-пізніше);
- визначення зміни порядків та епох;
- визначення століття за датою історичної події.

До кожного уроку історії, починаючи з вивчення теми «Галицько-Волинська держава», «Україна у складі Литовської держави», «Початок панування Речі Посполитої в Україні» нами були розроблені наочно-практичні завдання з формування історико-часових уявлень. Наприклад, на уроці з теми «Князь Данило Галицький – найвизначніша постать в історії Галицько-Волинської держави» нами використовувалися такі наочно-практичні завдання з формування історико-часових уявлень: на етапі нервово-психічної підготовки застосовувалася вправа на визначення століття за датою історичної події.

Під час вивчення нового матеріалу учні, крім розповіді та пояснень вчителя, брали участь у розв'язанні наочно-практичних завдань на визначення віддаленості однієї історичної події від іншої

Також, на етапі вивчення нового матеріалу розумово відсталим учням пропонувалися завдання на визначення віддаленості однієї історичної події від сучасності.

На етапі закріплення вивченого матеріалу розумово відсталим школярам експериментального класу пропонувалося розв'язання хронологічних завдань на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом. Зокрема, на уроці історії з теми «Князь Данило Галицький – найвизначніша постать в історії Галицько-Волинської держави» діти розв'язували справи пов'язані зі співставленням історичних подій, з важливою історичною постаттю та часом у яких вони відбулися.

Також на етапі закріплення нами застосовувалися хронологічні завдання на встановлення хронологічної послідовності загальновідомих історичних подій (раніше-пізніше).

На етапі закріплення у експериментальному класі нами пропонувалися образно-хронологічні завдання на визначення послідовності історичних подій.

Для об'єктивної оцінки ефективності наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень необхідно було визначитися з кількістю і часом контрольних завдань. Переважна більшість науковців та методистів схиляються до думки, що оцінювання досягнень учнів повинно мати потрійний характер: перевірка результатів роботи школярів відразу після засвоєння матеріалу на уроці, після вивчення цілої теми (розділу) та у кінці семестру (навчального року) [3; 4; 5; 7; 37; 42; 43].

Для поурочного оцінювання ефективності формування історико-часових уявлень у розумово відсталих дітей ми користувалися контрольними запитаннями і завданнями орієнтованими на вміння визначати тривалість і послідовність історичних подій і явищ, на визначення віддаленості однієї історичної події від іншої та від сучасності, на встановлення хронологічної послідовності загальновідомих історичних подій (раніше-пізніше), на визначення століття за датою історичної події.

Перевіряючи знання дітей після закріплення вивченого матеріалу на уроці з теми «Князь Володимир Мономах. «Повчання дітям», ми з'ясували, що кількість правильних відповідей в експериментальному класі стала вищою (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати відповідей учнів на формувальному етапі експериментального дослідження при закріпленні вивчених знань

Класи	Рівень сформованості історико-часових уявлень			
	Низький	Середній	Достатній	Високий
	%	%	%	%
Експериментальний	6	8	12	74
Контрольний	12	24	14	50

Як бачимо, на етапі закріплення, рівень сформованості історико-часових уявлень у школярів експериментального класу покращився. Діти продемонстрували різні хронологічні уявлення. На високому рівні виконали завдання 74 % учнів експериментального класу і 50 % дітей з контрольного класу написали роботи на такому ж рівні. Різниця склала – 24 %. На достатньому рівні показники були приблизно однаковими (12 % – у експериментальному та 14 % – у контрольному класі). Показники середнього та низького рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

Як бачимо, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що учні експериментального класу більш свідомо засвоюють історико-часові уявлення та менше забувають навчальну інформацію. І це, на нашу думку, пояснюється такими чинниками: на основних етапах уроків вчителем використовувалися переважно наочні та практичні методи із

застосуванням великої кількості хронологічних завдань орієнтованих на формування історико-часових уявлень у розумово відсталих дітей.

Розробляючи хронологічні вправи під конкретні теми уроків, ми орієнтувалися на формування історико-часових уявлень у дітей на таких етапах уроків історії, як нервово-психічна підготовка, повідомлення нового матеріалу та закріплення вивченого матеріалу. Активно використовувалися хронологічні завдання на таких етапах уроків історії, як урок узагальнення і систематизації знань, урок закріплення і застосування знань, умінь і навичок, урок контролю і корекції знань, умінь і навичок.

Перевірка рівня сформованості історико-часових уявлень на етапі закріплення вивченого матеріалу показала ефективність комплексного використання розроблених нами наочно-практичних завдань в експериментальному класі. На високому рівні виконали завдання 74 % учнів експериментального класу і 50 % дітей з контрольного класу написали роботи на такому ж рівні. Різниця склала – 24 %. На достатньому рівні показники були приблизно однаковими (12 % – у експериментальному та 14 % – у контрольному класі). Решта рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

3.2. Аналіз результативності формувального експерименту

Для визначення ефективності наочно-практичної моделі формування історичних понять в цілому, у рамках навчального року та для дослідження міцності засвоєння сформованих історико-часових уявлень як одного з критеріїв діагностування рівня володіння знаннями та вміннями нами було вирішено провести відстрочені контрольні зрізи.

З цією метою у даній частині були поставлені наступні завдання:

1) розробити контрольні зрізи з провідних тем курсу історії України для учнів 7-х класів спеціальної школи;

2) розробити підсумкові контрольні завдання для визначення рівня ефективності сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих семикласників;

3) розробити змістове наповнення вищезазначених завдань відповідно програмовим вимогам щодо сформованості історико-часових уявлень для учнів 7-х класів;

4) провести математичне опрацювання отриманих даних, яке дозволить зробити висновок про рівень ефективності наочно-практичної моделі у формуванні історико-часових уявлень.

Щодо тематичних контрольних зрізів, то нами були розроблені завдання до тем «Падіння Київської держави», «Галицько-Волинська держава», «Україна у складі Литовської держави», «Початок панування Речі Посполитої в Україні».

Контрольні завдання були орієнтовані на базову основу з формування історико-часових уявлень, а саме стосувалися таких положень, як визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом; тривалість і послідовність історичних подій і явищ; визначення віддаленості однієї історичної події від іншої та від сучасності; встановлення хронологічної послідовності загальновідомих історичних подій (раніше-пізніше); визначення зміни порядків та епох; визначення століття за датою історичної події тощо.

Розробляючи тематичні контрольні завдання, ми спиралися на матеріали підручника з історії для 7 класу спеціальної школи та враховували вимоги програми з історії для розумово відсталих семикласників [30; 31].

Тематичні контрольні зрізи вміщували різні завдання. Наприклад, до теми «Падіння Київської держави» входили завдання які стосувалися хронологічного аспекту життя, побуту, політичного устрою, бойових

звичок і традицій монголо-татар, їх навали на українські землі, битви на річці Калці, оборони, захоплення та знищення Переяслава, Чернігова, Києва, героїчної боротьби українського народу проти монголо-татарської навали тощо.

Аналізуючи результати відстроченої перевірки рівня сформованості історико-часових уявлень, зазначимо, що, виконуючи завдання, школярі експериментального класу краще усвідомлювали їх суть, менше використовували допомогу вчителя та більш свідомо добирали ознаки й визначали поняття, але і у їх відповідях допускалися помилки. Зокрема, під час виконання тестів з теми «Падіння Київської держави», у завданні № 1, 12 % учнів зробили лише окремі помітки у тексті завдання, які не мали нічого спільного із варіантами виконання завдання, а 6 % – замість однієї відповіді обрали декілька.

Учні контрольних класів, виконуючи завдання № 1, гірше усвідомлювали умови завдання і правила його виконання, і навіть після декількох консультацій 6 % дітей у своїх роботах не залишили жодних позначень, а 24 % школярів у місцях пропусків обрали декілька відповідей, що свідчить про погане усвідомлення ними умов виконання завдання.

Досліджуючи завдання № 1 щодо правильності виконання, бачимо що 16 % школярів експериментальних класів допустили помилки і виконали завдання неправильно, а кількість помилок в учнів контрольних класів у цьому завданні сягала більше 50 %.

Розв'язуючи завдання № 1, учні експериментального класу у 48 % випадків виконали його самостійно, 24 % дітей отримали загальну допомогу у вигляді стимулювання, підтримки, схвалення, активізації уваги, 18 % семикласників була надана допомога на вербальному рівні, їм проводився повторний інструктаж, надавалися пояснення, підказки, вказівки, і близько 10 % дітей виконували завдання спільно з учителем, під його контролем, тобто допомога надавалася на практичному рівні.

Рівень самостійності при виконанні завдання № 1 у дітей контрольної групи був значно нижчим. Учні постійно зверталися за допомогою, чекали підтвердження у вчителя правильності своїх дій, і лише 6 % учнів самостійно виконали завдання. Решті учням у 12 % випадків була надана загальна допомога, 54 % дітей отримали вербальну підтримку, і близько 28 % школярів – практичну допомогу.

Завдання № 2, 4, 5 по своїй суті схожі і для учнів експериментального класу не виявилися складними. Переважна більшість дітей (72 %) виконали їх самостійно і правильно, свідомо зазначивши, що оборона Києва від монголо-татар тривала 10 тижнів, а з моменту захоплення Переяслава монгольською ордою до дати захоплення Галицько-Волинського князівства пройшло 2 роки. У завданні № 4, учнями було визначено тривалість років від заснування Київської Русі до першої зустрічі монголо-татар та русичів біля Калки – 341 рік, а також було встановлено тривалість між початком завоювання північно-східної Русі монголо-татарами до захоплення ними Галицько-Волинської держави – 4 роки. У завданні № 5, учні контрольного класу встановили, що від битви монголо-татар та русичів біля Калки до проголошення незалежності Україною минуло – 768 років та було враховано, що від захоплення Києва монголо-татарами до наших днів пройшло – 776 років.

6 % учнів навіть за підтримки вчителя виконали завдання № 2, 4, 5 неправильно, 24 % виконали завдання № 2, 4, 5 правильно, але дітям була надана допомога залежно від їх потреб.

Для 6 % учнів контрольних класів завдання № 2, 4, 5 виявилися складними. Діти неодноразово просили допомоги у поясненні суті і правил виконання завдань, але жодної відмітки у роботах не залишили, що свідчить про низький рівень усвідомлення ними навчального і діагностичного матеріалу.

Помилки у завданнях № 2, 4, 5 були виявлені у 24 % робіт контрольного класу. Виконуючи зазначені завдання, 72 % дітей не змогли справитися з ним без допомоги вчителя, з яких: 30 % школярам була надана практична допомога, а 42 % – вербальна. Інші учні виконували роботу переважно самостійно.

Виконуючи завдання № 3 (на визначення послідовності історичних подій і явищ), на встановлення хронологічної послідовності історичних подій, 78 % школярів експериментального класу виконали завдання правильно, без додаткових консультацій та підказок. 6 % семикласників залишили завдання недоторканими. У 16 % робіт завдання № 3 було виконане не повністю, діти частково заповнили логічний ланцюжок, вписавши лише одну відповідь.

Під час виконання завдання практична допомога в експериментальному класі надавалася у 12 %, вербальна у – 6 %, загальна – 6 % випадків.

Учні контрольних класів (24 %) у завданні № 3 під час побудови хронологічного ланцюжка замість букв, які позначали подію, вписали текст самих історичних фактів. Ми не вважали такі відповіді помилковими, хоч, на нашу думку, це свідчить про проблеми в усвідомленні виконання завдань.

Аналізуючи виконання контрольним класом завдання № 3, ми з'ясували, що 42 % дітей зробили його самостійно і правильно, 24 % правильно, але з допомогою педагога, а 30 % дітей неправильно визначили послідовність хронологічних подій за часів Київської Русі.

54 % дітей не змогли самостійно виконати роботу, отримавши у 30 % випадків практичну, у 18 % – вербальну і у 6 % – загальну допомогу.

Найкраще школярі експериментального класу виконали завдання № 6. 88 % учнів самостійно і правильно розв'язали його. Решта дітей припустилася помилок, зокрема, 6 % школярів вважали дві відповіді правильними, і така ж кількість дітей (6 %) обвела всі відповіді, що

свідчить про слабе розуміння умов завдання або нездатність дітей обрати найбільш правильну відповідь із запропонованих.

Розв'язуючи завдання № 6, 76 % школярів контрольного класу самостійно і правильно виконали його, визначивши століття та його половину у якому відбулося захоплення Києва монголо-татарами – XIII століття та правильно визначили за запропонованими датами століття і їх частини. 18 % дітей продемонстрували низький рівень усвідомлення навчального матеріалу, вибравши неправильну відповідь. Решта дітей (6 %) за незначної допомоги справилися із завданням.

В аналогічному завданні учні контрольного класу без додаткових консультацій правильно дали відповіді у 30 % випадків, а за незначної допомоги у – 12 %. Решта відповідей були неправильними.

З'ясовано, що в експериментальному класі 12 % завдань було виконано на низькому рівні, 18 % – на середньому, 14 % – на достатньому і 56 % – на високому рівні. Учні контрольного класу виконали 30 % тестових завдань на низькому рівні, 30 % – на середньому, 12 % – на достатньому і 28 % – на високому рівні (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результат перевірки рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів на формульовальному етапі експериментального дослідження з теми «Падіння Київської держави»

Експериментальний клас				Контрольний клас			
Рівні				Рівні			
I	II	III	IV	I	II	III	IV
%	%	%	%	%	%	%	%
12	18	14	56	30	30	12	28

Як бачимо, відстрочене тематичне тестування показало різний рівень сформованості історико-часових уявлень у школярів експериментального і контрольного класів. Діти продемонстрували різні хронологічні уявлення і практичні вміння їх використання. 56 % учнів експериментального класу на високому рівні виконали завдання і лише 28 % дітей з контрольного класу написали роботи на високому рівні. Різниця склала – 28 %. На достатньому рівні показники були приблизно однаковими (14 % – у експериментальному та 12 % – у контрольному класі). Показники середнього та низького рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

Проведені відстрочені зрізи знань з основних тем II семестру підтвердили різницю у рівні сформованих історико-часових уявлень в учнів обох класів. Було виявлено, що на IV рівні (високому) відсоток сформованих історико-часових уявлень в учнів експериментального класу набагато вищий, ніж у дітей, які навчалися у контрольному класі (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результат перевірки рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів з основних тем курсу (у %)

Класи	«Галицько-Волинська держава»				«Україна у складі Литовської держави»				«Початок панування Речі Посполитої в Україні»			
	Рівні											
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Експериментальний клас	12	6	20	62	5	12	20	63	13	14	12	61
Контрольний клас	22	18	24	36	18	26	18	38	21	21	14	44

Для об'єктивного визначення ефективності будь-якої моделі навчання необхідна перевірка засвоєних знань і вмінь у кінці навчального року, тому нами був розроблений підсумковий контрольний зріз, який передбачав діагностування рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів експериментального і контрольного класу.

Підсумковий зріз знань за принципом побудови не відрізнявся від тематичних тестів і складався з шести завдань, які змістовно стосувалися найбільш важливих історичних фактів, які вивчалися учнями у сьомому класі (див. Додаток А)

Отримані результати підсумкового тестування наведені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати контрольної перевірки рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів на формувальному етапі експериментального дослідження

№ завдання	Експериментальний клас				Контрольний клас			
	Рівні				Рівні			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	%	%	%	%	%	%	%	%
1	10	38	21	31	50	-	18	32
2	10	4	20	66	64	8	-	28
3	12	6	10	72	68	-	10	22
4	23	-	7	70	60	17	-	22
5	12	9	21	58	73	15	7	5
6	5	-	18	77	50	-	-	50

Ми визначили загальний показник сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів у відсотках. В експериментальному класі на високому рівні виконали завдання 58 %

учнів, на достатньому – 16 % дітей, на середньому – 12 % школяріві на низькому рівні – 14 % семикласників.

Підсумовуючи аналіз учнівських робіт контрольному класі, зазначимо, що на високому рівні виконали завдання 27 % учнів, на достатньому рівні виконали тести 12 % дітей, на середньому – 21 %, на низькому – 40 % школярів.

Як бачимо, показники високого рівня сформованості історико-часових уявлень у школярів експериментального класу кращі, ніж в учнів контрольного класу. Різниця склала – 31 %. Різниця показників достатнього рівня сформованості досліджуваних уявлень становила 4 % на користь експериментального класу. Показники середнього та низького рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

Таким чином, протягом навчального року нами проводилося дослідження стану сформованості історико-часових уявлень та їх формування у семикласників шляхом активного впровадження різнопланових хронологічних завдань і вправ відповідно до запропонованої наочно-практичної моделі та фіксувалися рівні володіння сформованих історико-часових уявлень в учнів експериментального та контрольного класу. Перевірка продуктивності запропонованої моделі відбувалася у декілька етапів:

- 1) контроль сформованих історико-часових уявлень у кінці уроку, на етапі закріплення;
- 2) перевірка рівня сформованості історико-часових уявлень в кінці теми;
- 3) підсумковий зріз із визначення рівня сформованості історико-часових уявлень у кінці навчального року.

Тематичні контрольні зрізи показали різні рівні сформованості історико-часових уявлень у школярів експериментального і контрольного класів. На високому рівні у експериментальному класі

було виконано від 56 до 63 % робіт, а у контрольному класі – від 28 до 44 %. Різниця складала від 17 до 28 %. На достатньому рівні показники були приблизно однаковими (14 % – у експериментальному та 12 % – у контрольному класі). Показники інших рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

Проведені відстрочені зрізи знань з основних тем курсу «Історія України» за 7 клас підтвердили різницю у рівні сформованих історико-хронологічних уявлень в учнів експериментального та контрольного класів. Було виявлено, що на IV рівні (високому) відсоток сформованих історико-часових уявлень в учнів експериментального класу набагато вищий, ніж у дітей, які навчалися у контрольному класі.

ВИСНОВКИ

Визначення науково-теоретичних засад та узагальнення проведеного експериментального дослідження проблеми формування історико-часових уявлень у розумово відсталих учнів дали змогу дійти таких висновків:

1. Теоретичний аналіз зазначеної проблеми дав можливість виявити сутність поняття «уявлення». Історичні уявлення поділяються на історико-часові, історико-просторові та уявлення про факти минулого. Історико-часові уявлення – це уявлення про співвідношення певного історичного факту з певним часом, уявлення про тривалість і послідовність подій і явищ, віддалених одне від одного та від сучасності. У спеціальній школі історико-часові уявлення формуються, переважно, за допомогою записів на дошці, використання «стрічки часу» та хронологічного календаря.

2. Визначено завдання та критерії оцінювання рівнів сформованості історико-часових уявлень у розумово відсталих школярів, відповідно до таких компонентів навчальної діяльності учнів, як: повнота, усвідомленість, правильність відповідей та самостійність виконання завдань. Визначено рівні сформованості історико-часових уявлень у школярів: низький, середній, достатній і високий – та розроблено їхні якісні та кількісні характеристики.

3. Досліджено стан сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи. Встановлено, що рівень уявлень про минулий час до проведення формувального експерименту мав такі показники: на низькому рівні було виконано 36 % робіт, на середньому – 26 %, на достатньому – 21 %, на високому – 17 %.

4. На формувальному етапі експериментального дослідження розроблено було хронологічні наочно-практичні завдання до окремих

тем за програмою історії України; обґрунтовано структуру моделі формування історико-часових уявлень.

Експериментально доведено ефективність наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень в учнів з порушенням інтелектуального розвитку. А саме: показники високого рівня сформованості історико-часових уявлень покращилися на 24 %, на достатньому рівні показники майже не змінилися – 12% -14%.

Тематичні контрольні зрізи продемонстрували також позитивну динаміку: на високому рівні у експериментальному класі було виконано від 56 до 63 % робіт проти – (28 – 44) %. На достатньому рівні показники були приблизно однаковими (12-14)%

Результати контрольного зрізу після вивчення розділу підтвердили ефективність наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень. На високому рівні відсоток сформованих історико-часових уявлень в учнів склав 58 % (проти 27 %). На достатньому рівні показники мали не велику різницю (12% проти 16 %). Показники інших рівнів були отримані учнями за вербальної та практичної підтримки вчителя, тому нами не бралися до уваги.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення сфер застосування наочно-практичної моделі формування історико-часових уявлень на уроках історії у 8-9 класах, розробка хронологічних завдань з навчальних тем, які вивчаються у 8-9 класах спеціальної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 328 с.
2. Баханов К. О. Модель навчання грі. Історія в школі. 2000. №10. С. 12 – 17.
3. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання: poradnik молодого вчителя історії. Харків : Основа, 2008. 159 с.
4. Вагин А. А. Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах. М.: Учпедгиз, 1959. 436 с.
5. Власов В. С. Вступ до історії України: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2005. 200 с.
6. Вступ до історії України: підсумкові контрольні роботи: 5 клас. Авт. тексту О. Є. Святокум. К.: Літера ЛТД, 2011. 78 с.
7. Гамезо М. В. Атлас по психологии. М., 2001. 258 с.
8. Демиденко В. К. Психологічні основи засвоєння історії учнями. К.: Радянська школа, 1970. 127 с.
9. Дубовський С. О. Шляхи формування уявлень про час у дітей з особливими потребами молодшого шкільного віку. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка / [за ред. : О. В. Гаврилова, В. І. Співака]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип. XII. С. 28 – 31.
10. Егорова В. П. Методика преподавания истории в школе: учебно-методическое пособие для студентов четвертого курса исторического факультета. Махачкала, 2005. 166 с.
11. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика. К. : Вища школа, 1985. 328 с.
12. Еременко И. Г. Познавательные возможности учащихся

вспомогательной школы. К. : Радянська школа, 1972. 132 с.

13. Забрамная С. Д. Ваш ребенок учится во вспомогательной школе : рабочая книга для родителей. М. : Педагогика, 1990. 56 с.

14. Капустин А. И. Исследование уровня сформированности исторических понятий у учащихся II–V классов вспомогательной школы. Дефектология. 1989. № 4. С. 33 – 37.

15. Капустин А. И. Формирование исторических понятий у учащихся вспомогательной школы на основе специальной организации умственной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика». К., 1974. 22 с.

16. Коломинский Н. Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. К. : Радянська школа, 1978. 87 с.

17. Лапшин В. А. Использование дидактических игр на уроках истории. Вопросы олигофренопедагогике: сборник трудов. М., 1977. С. 87 – 94.

18. Лапшин В. А. Особенности усвоения исторического и обществоведческого материала учащимися VI–VIII классов вспомогательной школы. Дефектология. 1986. № 1. С. 52 – 57.

19. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі. К.: Вища школа, 1974. 224 с.

20. Методика навчання історії в школі. Авт. тексту: О.І. Пометун, Г. О. Фрейман. К.: Генеза, 2006. 328 с.

21. Методика обучения истории в средней школе : в 2-х ч. Ч.2 отв.ред. Н. Г. Дайри. М.: Просвещение, 1978. 240 с.

22. Методика преподавания истории в средней школе: учебное пособие. С. А. Ежова, И. М. Лебедева, А. В. Дружкова и др.. М.: Просвещение, 1986. 272 с.

23. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка :компактний навчальний курс: навчальний посібник / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2008. 204 с.

24. Намазбаева Ж. И. Некоторые вопросы изучения личности умственного отсталого ребенка. Дефектология. 1982. № 6. С. 24 – 29.
25. Оптимизация работоспособности умственно отсталых учащихся 4–5 классов в процессе трудового обучения в швейной мастерской: методические указания. Сост. Г. М. Плешкановская. Киев, 1986. 24 с.
26. Організація навчальної діяльності учнів молодших класів допоміжної школи в умовах внутрішньо-класного диференційованого навчання : метод. рекомендації. Уклад. Н. П. Кравець. К. : ІЗМН, 1997. – 44 с.
27. Основи спеціальної дидактики. За ред. І. Г. Єременко. К.: Радянська школа, 1986. 200 с.
28. Павловська Н. Інноваційні технології в системі корекції. Дефектолог. 2010. № 12. С. 29 – 31.
29. Петрова Л.В. Методика преподавания истории в специальной (коррекционной) школе VIII вида. М.: Владос, 2003. 208 с.
30. Плешканівська Г. М. Оповідання з історії України : підручник для 7 класу допоміжної школи / Г.М. Плешканівська, А.Г. Слюсаренко. К. : Богдана, 2000. 224 с.
31. Програми допоміжної школи. Початковий курс історії України: 7–9 класи / [Г. М. Плешканівська, С. А. Попенко, В. М. Ремажевська, А. І. Кукура]. К.: ВПОЛ, 1996. 22 с.
32. Пузанов Б. П. Уроки истории в 8 классе специальной (коррекционной) школе VIII вида. М.: Владос, 2004. 223 с.
33. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Ч. I : Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 238 с.
34. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Ч. II : Навчання і виховання дітей. К.:

Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

35. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К.: Знання, 2008. 359 с.

36. Студеникин М. Т. Методика преподавания истории в школе. М.: Владос, 2003. 240 с.

37. Терно С. О. Історичні поняття: структура і способи визначення. Історія в школах України. 2003. № 3. С. 36 – 37.

38. Терно С. О. Як підвищити ефективність навчання?: (науково-технологічні засади формування історичних понять). Історія в школах України. 2003. № 5. С. 21 – 26.

39. Финкельштейн И. И. Формирование представлений и понятий исторического времени. Опыт преподавания истории во вспомогательной школе :эпизодические рассказы по истории СССР; под ред. М. И. Кузьмицкой. М.: Просвещение, 1964. С. 41 – 49.

40. Формирование положительного отношения к учебно-трудовой деятельности у учащихся вспомогательной школы / под ред. Н. М. Стадненко. К.: Радянська школа, 1982. 102 с.

41. Формування історичних понять в учнів шостих – восьмих класів допоміжної школи: методичний лист. [підгот.: В. М. Синьовим, В. І. Бондарем]. К., 1973. 52 с.

42. Хохліна О.П. Визначення показників ефективності освітнього процесу в допоміжній школі. Дефектологія. 2003. № 3. С. 7-10.

43. Хохліна О.П. Удосконалення змісту навчання та особливості оцінювання навчальних досягнень учнів допоміжної школи. Дефектологія. 2002. № 3. С. 9-13.

44. Хохліна О. П. Усвідомленість учбової діяльності в розумово відсталих школярів. Дефектологія. 1997. № 2. С. 7 - 9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік завдань для перевірки сформованості часових уявлень в учнів спеціальної школи

Додаток А.1

Комплекс хронологічних завдань до уроків історії з теми «Ослаблення Київської держави»

Тема уроку: Князівські міжусобиці.

Етап нервово-психічної підготовки

Завдання на визначення століть та їх частин.

745 рік – ? століття, ? половина;

888 рік – ? століття, ? половина;

1076 рік – ? століття, ? половина.

Етап вивчення нового матеріалу

Завдання на знаходження історичної дати у тексті підручника та її пояснення.

Опрацьовуючи підручник з теми «Князівські міжусобиці» випишіть історичні дати та поясніть, що відбулося у цих роках.

Етап закріплення вивченого матеріалу

Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

У Любечі було скликано з'їзд князів у

а) 1000 році;

б) 1050 році;

в) 1197 році;

г) 1200 році.

Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

Визначте хронологічну послідовність правління Києвом князів-синів Ярослава Мудрого:

а) Ізяслав;

б) Святослав;

в) Всеволод.

Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.

Порахуйте скільки років минуло з моменту заснування Київської держави (884 рік) до початку міжусобиць (1132 рік).

Завдання на визначення віддаленості історичної події до сучасності.

Визначте скільки років минуло від князівського з'їзду у Любечі до проголошення незалежності Україною.

Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.

Визначте у якому столітті та його половині відбувся князівський з'їзд у Любечі (1097 рік)

Додаток А.2

Діагностичні контрольні завдання на визначення рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи з теми «Падіння Київської держави»

1. Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

1.1. Впеше зустрілася монголо-татарська орда з руським військом біля річки Калка у

а) 1113 році;

б) 1123 році;

в) 1213 році;

г) 1223 році.

1.2. У якому році відбулася битва монголо-татар з русичами за Чернігів?

- а) 1237 році;
- б) 1238 році;
- в) 1239 році;
- г) 1240 році.

2. Завдання на визначення тривалості історичної події.

2.1. Оборона Києва від монголо-татар тривала _____ тижнів.

2.2. Скільки років пройшло з моменту захоплення Переяслава монгольською ордою до дати захоплення Галицько-Волинського князівства – _____.

3. Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

3.1. Запишіть яка історична подія відбулася спочатку, а яка потім:

- а) битва на річці Калка між монголами та русичами;
- б) оборона Галича від монголо-татар.

3.2. Зазначте який історичний факт відбувся першим, який другим, а який третім:

- а) захоплення монголо-татарами Переяслава;
- б) захоплення монголо-татарами Володимира;
- в) захоплення монголо-татарами Києва.

4. Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.

4.1. Визначте скільки років минуло з часу заснування Київської Русі (882 рік) до першої зустрічі монголо-татар та русичів біля Калки.

4.2. Вирахуйте скільки років відбулося між початком завоювання північно-східної Русі монголо-татарами до захоплення ними Галицько-Волинської держави.

5. Завдання на визначення віддаленості історичної події до сучасності.

5.1. Визначте скільки років минуло від битви монголо-татар та русичів біля Калки до проголошення незалежності Україною.

5.2. Вирахуйте скільки років минуло від захоплення Києва монголо-татарами до наших днів.

6.Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.

6.1. Визначте у якому столітті та його половині відбулося захоплення Києва монголо-татарами:

- а) X століття;
- б) XI століття;
- в) XII століття;
- г) XIII століття.

6.2. За запропонованими датами визначте століття і їх частини:

- а) 1113 рік;
- б) 1239 рік;
- в) 1648 рік;
- г) 1991 рік.

Додаток А. 3

Діагностичні контрольні завдання на визначення рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи з теми «Галицько-Волинська держава»

1. Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

1.1. У якому столітті Галицька земля фактично відокремилася від Києва:

- а) IX столітті;
- б) X столітті;
- в) XI столітті;
- г) XII столітті.

1.2. У якому році князь Роман Мстиславович об'єднав Галицьку та Волинську землі у єдину державу:

- а) 1199 році;
- б) 1200 році;

в) 1201 році;

г) 1202 році.

2. Завдання на визначення тривалості історичної події.

2.1. Князь Роман Мстиславович був правителем Галицько-Волинської держави _____ років.

2.2. Скільки років пройшло з моменту утворення Галицько-Волинської держави до приходу до влади Данила Галицького – _____.

3. Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

3.1. Запишіть яка історична подія відбулася спочатку, а яка потім:

а) заснування Києва;

б) заснування Львова.

3.2. Зазначте який історичний факт відбувся першим, який другим, а який третім:

а) правління Данила Галицького;

б) правління Романа Мстиславовича;

в) правління Лева.

4. Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.

4.1. Визначте скільки років минуло з часу заснування Галицько-Волинської держави до захисту її від монголо-татар.

4.2. Вирахуйте скільки років відбулося між початком завоювання монголо-татарами північно-східної Русі до захоплення ними Галицько-Волинської держави.

5. Завдання на визначення віддаленості історичної події до сучасності.

5.1. Визначте скільки років минуло з часу заснування Галицько-Волинської держави до проголошення незалежності України.

5.2. Вирахуйте скільки років минуло від захоплення заснування Галицько-Волинської держави монголо-татарами до наших днів.

6. Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.

6.1. Визначте у якому столітті відбулося захоплення Галицько-Волинської держави монголо-татарами:

- а) X століття;
- б) XI століття;
- в) XII століття;
- г) XIII століття.

6.2. За запропонованими датами визначте століття і їх частини:

- а) 1315 рік;
- б) 1241 рік;
- в) 1068 рік;
- г) 891 рік.

Додаток А. 4

Діагностичні контрольні завдання на визначення рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи з теми «Україна у складі Литовської держави»

1. Завдання на ідентифікацію історичної події за датою.

Під керівництвом якого литовського князя у 1362 році литовсько-українське військо розбило монголо-татар біля р. Сині Води.

--	--	--	--	--	--	--	--

2. Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

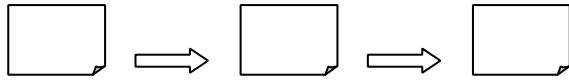
У якому році литовсько-українське військо розбило монголо-татар біля р. Сині Води.

- а) 1262 рік;
- б) 1362 рік;
- в) 1462 рік;
- г) 1562 рік.

3. Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

Визначте хронологічну послідовність правління литовських князів:

- а) Любарт;
- б) Ольгерд;
- в) Ягайло.

4. Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.

Порахуйте скільки років минуло з часу утворення Галицько-Волинської держави (1199 рік) до захоплення цих земель литовцями (1340 рік) – _____.

5. Завдання на визначення віддаленості історичної події до сучасності.

Визначте скільки століть минуло з початку захоплення українських земель литовцями до наших днів – _____.

6. Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.

6.1. Визначте у якому столітті почався процес приєднання українських земель до Великого князівства Литовського – _____.

6.2. Визначте у якому столітті відбулося захоплення Галицько-Волинської держави литовцями:

- а) XI століття;
- б) XII століття;
- в) XIII століття;
- г) XIV століття.

6.3. За запропонованими датами визначте століття і їх частини:

- а) 1340 рік;
- б) 1362 рік;
- в) 1875 рік;

г) 2016 рік.

7. Наочно-хронологічне завдання на визначення послідовності історичних подій

Розташуйте у хронологічній послідовності правління литовських князів-завойовників:

Додаток А. 5

Діагностичні контрольні завдання на визначення рівня сформованості історико-часових уявлень в учнів спеціальної школи з теми «Початок панування Речі Посполитої в Україні»

1. Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

1.1. У якому столітті була підписана Кревська унія:

- а) XII століття;
- б) XIII століття;
- в) XIV століття;
- г) XV століття.

1.2. У якому році було підписано Церковну унію:

- а) 1396 рік;
- б) 1496 рік;
- в) 1596 рік;
- г) 1696 рік.

2. Завдання на визначення тривалості історичної події.

2.1. Скільки років пройшло з моменту підписання Кревської унії (1385 рік) до підписання Люблінської унії (1569 рік) – _____.

2.2. Скільки років пройшло з моменту підписання Люблінської унії (1569 рік) до підписання Берестейської унії (1596 рік) – _____.

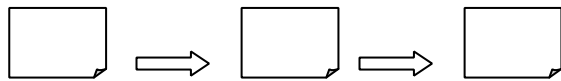
3. Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

3.1. Запишіть яка історична подія відбулася спочатку, а яка потім:

- а) входження українських земель до складу Польщі;
- б) входження українських земель до складу Литви.

3.2. Зазначте який історичний факт відбувся першим, який другим, а який третім:

- а) підписання Берестейської унії;
- б) підписання Люблінської унії;
- в) . підписання Кревської унії.

4. *Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.*

4.1. Визначте скільки років минуло з часу підписання Кревської унії до Люблінської унії – _____.

4.2. Вирахуйте скільки років відбулося між підписанням Люблінської унії та Берестейської унії – _____.

5. *Завдання на визначення віддаленості історичної події до сучасності.*

5.1. Визначте скільки років минуло з часу проголошення Речі Посполитої (1569 рік) до проголошення незалежності України.

5.2. Вирахуйте скільки років минуло від підписання Кревської унії до підписання Конституції України (1996 рік).

6. *Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.*

6.1. Визначте у якому столітті відбулося утворення Речі Посполитої:

- а) XIII століття;
- б) XIV століття;
- в) XV століття;
- г) XVI століття.

6.2. За запропонованими датами визначте століття і їх частини:

- а) 1596 рік;

- б) 1569 рік;
- в) 1385 рік;
- г) 1340 рік.

7. Наочно-хронологічне завдання на встановлення причетності історичної особи до події минулого

Стрілочками вкажіть який з польських королів підписав Люблінську унію, а який Берестейську унію.

Додаток А. 6

Зміст підсумкових контрольних завдань

1. Завдання на визначення співвідношення певного історичного факту з певним часом.

1.1. Київська держава існувала у:

- а) V – X століттях;
- б) IX – XIII століттях;
- в) X – XII століттях;
- г) XI – XIV століттях.

1.2. Запровадження християнства у Київській державі розпочалося з:

- а) 978 року;
- б) 987 року;
- в) 988 року;
- г) 1988 року.

1.3. Слово «Україна» вперше в літописі згадується у:

- а) 1187 році;
- б) 1648 році;
- в) 1917 році;
- г) 1991 році.

2. Завдання на визначення тривалості історичної події.

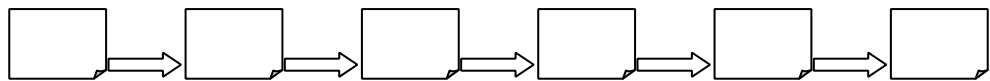
2.1. Скільки років керував Київською державою князь Володимир Великий (980-1015 р.р.) – _____.

2.2. Скільки століть проіснувала держава «Київська Русь» – _____.

3. Завдання на визначення послідовності історичних подій і явищ.

3.1. Запишіть послідовність правління князів Київської держави:

- а) Олег;
- б) Ольга;
- в) Володимир;
- г) Ігор;
- д) Святослав;
- е) Ярослав.

4. Завдання на визначення віддаленості однієї події від іншої.

4.1. Визначте скільки років минуло з часу руйнування Києва військом Андрія Боголюбського (1169 р.) до часу захоплення Києва монголо-татарами (1240 р.).

4.2. Вирахуйте скільки років відбулося з часу першої зустрічі монголо-татар та русичів біля Калки (1223 р.) до повної руйнації ними Київської Русі (1241 р.).

5. Завдання на визначення віддаленості історичної події від сучасності.

5.1. Визначте скільки століть минуло з часу заснування Києва (V ст.) до наших днів.

5.2. Вирахуйте скільки років минуло з часу хрещення Русі до наших днів.

6. Завдання на визначення століття за датою у якій відбулася історична подія.

6.1. Визначте у якому столітті вперше згадується слово «Україна»:

- а) X століття;
- б) XI століття;
- в) XII століття;
- г) XIII століття.

6.2. За запропонованими датами визначте століття і їх частини:

- а) 895 рік;
- б) 1113 рік;
- в) 1312 рік.

6.3. Вкажіть які події відбулися у цих роках:

а)	882	рік	—
<hr/>			
б)	988	рік	—
<hr/>			
в)	1187	рік	—
<hr/>			
г)	123	рік	—
<hr/>			
д)	1240	рік	—
<hr/>			

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Литвинчук Єлизавета Олександрівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної

добросовісності.

(дата)

(підпис)

_____ Єлизавета Литвичук
(ім'я, прізвище)